

SV. ALBERT VEĽKÝ – DOMINIKÁN, BISKUP A UČITEĽ CIRKVI, PATRÓN PRÍRODOVEDCOV

Inšpirácia pre spiritualitu kresťanského vedca

Dominik Roman Letz

Abstract: St. Albert the Great – a dominican, bishop and teacher of the Church, patron of natural scientists. *An inspiration for the spirituality of the Christian scientist.* Spiritual profile of St. Albert has become more topical only in the 20th century. He does not belong to the well-known saints in Slovakia, but as a patron of the natural scientists he is worthy of an attention in the scientific community. What is remarkable is not only the diversity of Albert's scientific interests, but also his efforts to a new universal concept of knowledge. Using previously accumulated knowledge of Christian thought and Aristotle's views Albert formed a basis for a new understanding of faith. In was beginning of the large turnover in the European Christian thought putting hitherto unprecedented attention to the natural world. Science helps to know God's creation, however, there is a danger of the one-sided attention given only to examined object. The human intellect is able of a transfer to Creator through his experience with the creation. The world is not only a source of informations, but also valuable object of human contemplation. Albert's important heritage is also in his universality and willingness to give up their own interests in favor of a higher good. Scientist should cultivate a view also outside of his specialization and mature as a person across the width of his personality. Scientific work is not the highest value for a scientist, he should have a heart willing to help, even outside his interests.

Hoci Albert Veľký patrí k významným osobnostiam 13. storočia, rozkvetu stredovekej kultúry a vzdelanosti, jeho duchovný profil sa stal aktuálnejším až v 20. storočí. Na Slovensku nepatrí medzi známych svätcov, avšak ako patrón prírodovedcov si vo vedeckej obci zaslúži pozornosť.

Albertov život

Albert Veľký sa narodil pravdepodobne niekedy krátko pred rokom 1200 v švábskom mestečku Lauingen na Dunaji (asi 60 km SV od Ulmu), kde svoju živú a otvorenú povahu zušľachtľoval cvičením v poľovní, sokoliarstve a rybolove. Obklopený krásou pôsobivej krajiny v okolí rieky bol vždy úzko zrastený s prírodou a domovom. Krásu Božej prírody pozoroval s otvoreným a úprimným srdcom, kontemplácia stvorenia ho privádzala bližšie k Stvoriteľovi. Okolo roku 1222 odcestoval na štúdiá, predovšetkým prírodných vied, do severného Talianska. V Padove sa zoznámil aj s novou rehoľou bratov kazateľov – dominikánov, ktorá v duchu sv. Dominika spojila spôsob života Kristových apošto-

lov s dôsledným štúdiom. Bratia tejto rehole sa čoskoro presadili v akademickom prostredí vznikajúcich univerzít. Vela študentov, a jedným z nich bol aj Albert, vstúpilo do dominikánskej rehole po stretnutí s mimoriadne horlivým nástupcom sv. Dominika vo vedení rehole, bl. Jordánom Saským.

Po ukončení štúdia, reholnej formácie a kňazskej vysviacke Albert asi od roku 1233 pracoval ako lektor na dominikánskych rehoľných školách v Hildesheime, Freiburgu, Regensburgu, Strassburgu a pravdepodobne aj v Kolíne nad Rýnom, až kým asi ako štyridsiatnik nebol poslaný na univerzitu v Paríži, kde ako prvý Nemec získal katedru. Tu mal veľmi úspešné prednášky k *Sentenciám Petra Lombardského* (teologická učebnica stredoveku) a stal sa magistrom teológie. V roku 1248 ho poverili, aby zriadil a viedol dominikánske stredisko štúdií (*studium generale*) v Kolíne nad Rýnom. Aj jeho pričinením sa z tohto mesta stalo vtedajšie vedecké centrum Nemecka a položili sa základy pre budúcu univerzitu.

V roku 1254 vo Wormse zvolili brata Alberta za provinciála nemeckej dominikánskej provincie, ktorá mala v tom čase viac ako 1 000 bratov a zastrešovala viac ako 40 kláštorov, a Albert ako provinciál sa staral o vzrast jej rehoľného ducha. Aj popri týchto starostiach nezanedbal štúdium a vedecké skúmanie. Časté putovanie pešo krajinou bolo pre neho príležitosťou pozorovať flóru a faunu, rozprávať sa s ľuďmi, čerpať nové skúsenosti a podnety k bádaniu.

Albert úspešne obhajoval pred pápežom Alexandrom IV. žobravé rehole, keď im chceli odňať právo vyučovať na univerzitách. V roku 1257 je opäť v Kolíne, kde sa zasadzuje za mier a urovnanie konfliktov medzi svetskou mocou a Cirkvou, preukazujúc pritom veľký zmysel pre spravodlivosť, dialóg a citlivosť k sociálnym otázkam. Vystupuje ako sprostredkovateľ zmierenia. Napríklad v roku 1258 sa mu podarilo urovnať konflikt medzi arcibiskupom Konrádom z Hochstadenu a mestom Kolín (Ostlender 1984).

V roku 1260 bol Albert postavený pred ďalšiu prekvapivú výzvu. Hoci mal iné plány, s pokorou veľkého ducha prevzal dňa 5. 1. 1260 nábožensky i hospodársky zanedbanú diecézu v Regensburgu na žiadosť už spomenutého pápeža Alexandra IV. Generálny predstavený rehole ho predtým napomenul, aby biskupský úrad neprijal a zostal verný rehoľnému ideálu, aby odmietol biskupskú hodnosť spojenú s bremenom majetkov a svetskej správy. Albert v tejto dilematickej situácii nehľadal svoju, ale Božiu vôľu a na naliehanie pápeža aj túto nečakanú úlohu prijal. Mnohých ako biskup prekvapil tým, že neopustil dominikánsky ideál ohlasovať evanjelium v chudobe. Nevystupoval z pozície mocnára či cirkevného kniežata, naopak, často pešo putoval v skromnej obuvi brata kazateľa po svojej diecéze a starostlivo ju vizitoval. Vyslúžil si tým u ľudí prezývku *Bundschuh* - „sedliacka topánka“. Hoci sa úspešne zhostil svojej náročnej úlohy a v pomerne krátkom čase dosiahol rozsiahlu obnovu diecézy, už po roku biskupskej služby požiadal o uvoľ-

nenie z nej. Nasledovník Alexandra IV. mu toto povolenie v roku 1262 udelil, aby sa opäť naplno mohol venovať vedeckej práci. Oslobodil ho tiež zo záväzku rehoľných povinností, aby mohol pôsobiť ako pápežský legát a kazateľ križiackej výpravy. Po dvoch rokoch pešieho putovania po nemeckých krajoch opätovne prijal pôsobenie na parížskej univerzite a po ešte viacerých zmenách nakoniec v roku 1270 zakotvil v jeho druhom domove, v Kolíne nad Rýnom.

Albertov život sa vyčerpával v prednáškach, vedeckej práci, duchovnej službe a biskupskej činnosti, zabezpečoval posviacky mnohých kostolov a oltárov. V roku 1274 sa z lásky k svojmu ľudu vydal napriek oslabeniu starobou na ďalekú cestu do Lyonu, aby tu na koncile dosiahol pápežské uznanie voľby Rudolfa Habsburského za kráľa – pevnej a skutočnej autority po dlhšom čase bez cisára. Aj toto jeho nasadenie viedlo k zmiereniu a posilneniu spoločnosti v krajine.

Albert zomrel, keď mal viac ako 80 rokov, dňa 15. 11. 1280 v kolínskom dominikánskom kláštore. V roku 1484 pápež Inocent VIII. povolil zriadenie oltárov zasvätených Albertovi v dominikánskych kostoloch v Kolíne a Regensburgu, čo v istom zmysle zodpovedná dnešnému blahorečeniu. Plného uznania sa mu dostalo 16. 12. 1931, keď ho pápež Pius XI. bulou *In thesauris sapientiae* (V pokladnici múdrosti) vyhlásil za svätého a učiteľa Cirkvi. Jeho telesné pozostatky sú v súčasnosti uložené v kostole sv. Andreja v Kolíne nad Rýnom.

Albertovo dielo

Albert zanechal neobvykle rozsiahle literárne dielo. Vynikal nielen obrovským rozsahom svojich vedomostí, ale aj ich všestrannosťou, preto ho volali aj *doctor universalis*. Zaslúžil si tiež prívlastok *Magnus* – Veľký. Tento rozsah teologických, filozofických a prírodovedných vedomostí sa považoval za zázrak – *miraculum* 13. storočia. Posledné vydanie jeho zbraných, avšak ešte nie celkom kompletných spisov (ed. A. Borgnet, 1890 – 1899, Paríž) obsahuje až 38 zväzkov. Nové kritické vydanie vychádza v redakcii nemeckého inštitútu *Albertus-Magnus-Institut*. Spisy možno rozdeliť do troch skupín: prírodovedecké, filozofické a teologické. Z najvýznamnejších možno spomenúť rad navzájom súvisiacich teologických súm a komentár k Sentenciám. Tieto práce pochádzajú zo 40. rokov 13. storočia, z obdobia jeho pôsobenia na univerzite v Paríži. Albert ďalej napísal komentáre ku všetkým vtedy známym dielam Aristotela vo forme parafráz – teda formou voľných, objasňujúcich úvah; ďalej komentáre k prácam Dionýza Areopagitu, kresťanského novoplatonika (okolo roku 500); a tiež komentáre k početným knihám Svätého písma, osobitne k evanjeliám. Dielo *Živočíchopis* a komentár k Matúšovmu evanjeliu zostali v rukopise v Kolíne.

Obdivuhodná je však nielen všestrannosť Albertových vedeckých záujmov, ale aj jeho úsilie o novú univerzálnu koncepciu vedenia (teologického, filozofického i prírodovedeckého), ktorá by stála na iných

princípoch, než čisto augustínovsko-novoplatónske poňatie kresťanskej múdrosti. Tvárou v tvár rastúcim racionalistickým tendenciám platonizujúci augustinizmus – s jeho odsúvaním rozumu do úzadia a zdôrazňovaním úlohy vôle a citu, s intuicionizmom v poznaní a dobrovoľnou pasivitou k Zjaveniu – nevydržal skúšku času a zreteľne ustupoval pred odporcami cirkevnej doktríny, ako aj pred teológmi, ktorí sa vo väčšej alebo menšej miere prikláňali na stranu racionálnej a empirickej vedy (Legowicz 1972). Autorita Aristotela neustále vzrastala a bolo nevyhnutné celkové oboznámenie sa s aristotelovskou filozofiou a s jej interpretáciami, pri súčasnom prihliadnutí k vtedajšej teologickej problematike. A práve toto vyrovnanie sa stredovekej latinskej kultúry s Aristotelom začal sv. Albert a dovŕšil jeho dominikánsky spolubrat a žiak sv. Tomáš Akvinský. Albert sa rozhodol na odvážny projekt sprístupnenia celého Aristotelovho diela Západu, je zakladateľom kresťanského aristotelizmu komponovaného do augustínovsko-novoplatónskeho rámca. Bezprostredným podnetom k systematickému vyrovnaniu s aristotelizmom bola výzva pápeža Alexandra IV., aby počas pobytu na jeho dvore v Anagni (1256) vyvrátil náuku arabského filozofa Averroëa, ktorý popieral nesmrteľnosť ľudskej duše. Aristotelovo dielo bolo vtedy známe hlavne cez arabských komentátorov a ich výklad bol často nezlučiteľný s kresťanskou vierou, išlo o tzv. eklektický aristotelizmus. Preto bolo zakázané vyučovať ho na vtedajších univerzitách. Albert, využívajúc dovtedy nazhromaždené poznatky z kresťanského myslenia, napísal parafrázy a komentáre k Aristotelovým názorom a vytvoril tak základ pre nové porozumenie viery. To znamenalo začiatok veľkého obratu v európskom kresťanskom myslení, ktoré sa otvorilo vplyvu gréckych a arabských poznatkov a ktorého pozornosť v dosiaľ nevidanej miere zaujal aj prirodzený svet.

Pre Alberta je príznačné, že sa zaoberá aj prírodovednými spismi Aristotela, pretože „Boh je zdrojom poznania, Stvoriteľom a Pánom prírody“. Zaoberajúc sa prírodou, chce sa dopátrať k jej poslednej príčine a dokázať, v akom vzťahu k nej sú všetky veci a javy vesmíru. Poznávanie stvoreného univerza a jeho filozofická reflexia vedie v Albertovej koncepcii k podpore teológie a viery, pretože stvorený svet sa chápe ako epifánia Boha. Preto nemôže byť principiálny rozpor medzi nadprirodzeným a prirodzeným Božím zjavením. Albert v prírode vidí symbol veľkosti a krásy Boha Stvoriteľa. V istom komentári Albert hovorí: „Celý vesmír je Božou rečou adresovanou človeku“ a cituje 19. žalm – „Nebesia rozprávajú o sláve Boha, obloha hlása dielo jeho rúk.“ Teológia a prírodná veda teda smerujú rôznym spôsobom k tomu istému prameňu a ich premostením je filozofia. Človek môže pristupovať k stvorenstvu s úctou a úžasom, s pokorným vedomím, že čokoľvek urobí, nevyrovná sa veľkosti a kráse Božieho stvorenia: „Aj tá najskvostnejšia katedrála je v porovnaní s vysokým jedľovým lesom iba zhlukom kamenia.“ (Lohrum 1991). Úprimné skúmanie prírody je legitímnou cestou smerujúcou k poznaniu Boha. „Kto sa prírodnými vedami zaoberá dôklad-

ne, Božie slovo v ňom nevyvoláva pochybnosť.“ – Albert tým myslel vieru a poznanie v ich vzájomnom prepojení.

Albert bol podobne ako jeho súčasník, františkán Roger Bacon (1214 – 1294), neúnavným prírodovedcom a intenzívne sa venoval experimentálnym vedám, a to s takým úspechom, že bol obvinený zo zanedbávania duchovnej vedy. Roger Bacon a Albert dokázali svetu, že Cirkev sa nestavia proti štúdiu prírody, že medzi vedou a vierou je možný súlad. Bacon presadzoval nové prístupy odvážnym a veľmi kritickým spôsobom. Albert bol opatrnejší a účinne sa vo svojich tvrdeniach odvolával na uznávané autority a tradíciu. Práve takýmto dialogickým prístupom účinnejšie prispel k rozvoju vedy a myslenia.

Filozofii a profánnym vedám sa v Albertovom koncepte dostáva relatívnej autonómie danej špecifickosťou skúmaného predmetu a metód. Filozofia sa uvoľňuje z úzkeho zväzku s teológiou. Albert sa pokúsil zjednotiť filozofiu v jej dvoch základných funkciách: ako vedy opierajúcej sa o intelekt (vyšší rozum) a ako základnej metódy pre teológiu. Túto dvojjedínú úlohu filozofia plní cez metafyziku. Týmto prístupom sa Albert odklonil od augustínovského chápania múdrosti založenom na jednotnom vedení inšpirovanom len vierou. Albert je stúpencom úplnej (nie absolútnej!) autonómie stvorenstva. Každá stvorená entita v nijakom zmysle nie je božská, ale je sama sebou so svojím vlastným bytím. Albert zdôrazňuje, že Božie diela pochopíme len vtedy, keď ich pojmem tak, ako sú ony samy osebe. A takto jasne to pred Albertom nikto nevyslovil. Albert odmieta spôsoby vtedajších teológov, ktorí nekompetentne vstupovali do prírodovedných rozpráv. Boh je podľa Alberta najuniverzálnejším princípom a zároveň počiatkom, stvoriteľsky utvárajúcou, exemplárnou a cieľovou príčinou vesmíru i duchovného sveta. Stvorenie pochádza od Boha na základe ním vopred určeného poriadku (Pieper 1993).

Albert bol vynikajúcim skúmateľom prírody a zberateľom. Uskutočňoval aj vlastné výskumy, najmä v oblasti botaniky a zoológie. Všimol si napríklad, že kvety majú podobu vtáka, zvona alebo hviezdy, čím vystihol základné morfológické rozdelenie kvetov krytosemenných rastlín na kvety súmerné (zygomorfné) a pravidelné (aktinomorfné). Všimá si tiež rozdiel v stavbe stonky jednoklíčnolistých a dvojklíčnolistých rastlín, odlišuje trne od ostňov, opisuje vždyzelené listy imela, stavbu jablka atď. V experimentálnej záhrade si všimá vplyv teploty na fenológiu rastlín. Hoci jeho dielo *De vegetabilibus libri* ešte odzrkadľuje antickej náhľad na svet rastlín, vďaka jeho vlastným pozorovaniam a opisom ho možno považovať za priekopnícke a pripravujúce pôdu pre vedeckú botaniku. Jeho dielo predstavuje prvú prácu, ktorá aspoň čiastočne opisuje európsku flóru a stáva sa tak modelom a prekurzorom vedeckej literatúry latinského sveta nie len v oblasti botaniky. V zoológii sa Albert považuje za priekopníka napr. v anatómii hmyzu.

Hoci Albert veľa poznatkov prevzal od dobových autorít, bol už aj mužom bezprostrednej skúsenosti, empirie, pozorovania a experimen-

tu. Od mladosti veľa času trávil v prírode a putovaním krajinou. Konkrétne poznanie skutočnosti získané v bezprostrednom styku s vecami je pevné východisko akéhokoľvek prirodzeného poznania. „Cieľom prírodovedeckého skúmania nie je jednoducho prijímať konštatovanie [narrata] druhých, ale dôležité je bezprostredne skúmať príčiny, ktoré pôsobia v prírode“ (*De Mineralibus* 2). Vo svojej rozprave o rastlinách uvádza zásadu, že skúsenosť či experiment je jediným spoľahlivým prostriedkom takéhoto výskumu: *Experimentum enim solum certificat in talibus* (*De Vegetabilibus* 6). O rastlinách hovorí vo svojom spise takto: „Z tých, o ktorých chceme hovoriť, sme jedny poznali sami prostredníctvom skúsenosti, o iných máme však správu od tých, o ktorých sme sa presvedčili, že nepovedia tak ľahko niečo, keď to nie je potvrdené skúsenosťou (experimnetom).“ Tradované poznanie teda musí obstať pri preskúšaní a overení. Takto opravil napr. tradované Aristotelovo tvrdenie, že úhor sa živí bahnom: „Sám som videl ako žral žabu, červy a kusy ryby a ako sa chytil na udicu s takouto návnadou.“ Obhajoval tiež guľatosť Zeme s odkazom na okrúhlosť tieňa Zeme na Mesiaci pri zatmení. Neobstoí teda zjednodušené pozitivisticko-scientistické podceňovanie stredovekej scholastickej vedy. Nebola slepou uličkou, boli to práve scholastici 14. storočia, ktorí vytvorili ideové predpoklady pre vznik novej, Galileom fundovanej prírodovedy (Floss 2004).

Pápež Pius XII. dňa 16. 12. 1941 vyhlásil sv. Alberta za patróna prírodných vied a prírodovedcov. Bolo to práve v kritickom čase vojny, keď prírodovedci, filozofi, teológovia a ustarostení ľudia z celého sveta prosili pápeža o osobitného svätého ochrancu. Objavy a pokrok v prírodných vedách dali človeku do rúk prostriedky s možným dosahom na celé ľudstvo. Práve Alberta, známeho nielen ako vedca, ale aj mierotvorcu a zmierovateľa, môžu mnohí prírodovedci a pracovníci výskumných inštitúcií prijať za vzor a prosíť ho o príhovor, aby sa v zodpovednosti pred Bohom a celým ľudstvom vedecké poznatky využívali pre skutočné dobro človeka i celého stvorenstva. Pri príležitosti jubilea 700 rokov od úmrtia sv. Alberta navštívil jeho hrob v Kolíne nad Rýnom aj vtedajší pápež bl. Ján Pavol II., ktorý tam zhromaždeným vedcom povedal: „Veda priniesla veľmi dôležité a ďalekosiahle poznatky o ľudskej činnosti a správaní. Sú však ohrozené čisto technicky podmienenou kultúrou, ktorá ich dokáže zneužiť na manipuláciu človeka, na bezohľadné ekonomické ciele a politickú nadvládu.“ (Lohrum 1991)

Albertov prínos treba vidieť aj v celkovom duchovnom kontexte jeho života. Práve tento kontext poukazuje na to, že vzrast vedomostí má ísť ruka v ruke s prehľbovaním čnosti. Čím viac je človek vedcom, tým viac sa má stávať svätcom. Poznanie bez lásky by človeka naplňalo pýchou. Veda pomáha poznávať Božie stvorenie, je tu však nebezpečenstvo, aby sa pozornosť človeka neobmedzovala len na predmet skúmania, ale aby sa ľudský intelekt dokázal cez skúsenosť so stvorením preniesť k Stvoriteľovi. Svet je nie len zdrojom informácie, ale aj predmetom kontemplácie človeka. Keď sa vedecké bádanie spojí s pokorou

a modlitbou, otvára sa zdroj veľkého dobra, prehlbujúceho ohlasovanie radostnej zvesti evanjelia. Príroda, celé Božie stvorenstvo, nie je len predmetom či materiálom voľne dostupným pre využívanie človekom, ale je aj akosi knihou prirodzeného Božieho zjavenia, v ktorej môže čítať o Bohu každý človek, ak číta úprimne a bez predsudkov. Stvorený svet, osobitne živé bytosti, si preto zaslúžia úctu, zachovanie ich rozmanitosti a zodpovedný prístup človeka.

Dôležitý je tiež Albertov odkaz univerzality a ochoty vzdať sa vlastných záujmov v prospech vyššieho dobra. Špecializácia je v súčasnom vedeckom svete veľmi dôležitá na dosiahnutie väčšej efektívnosti bádania, každý vedec si však má udržiavať rozhľad a nadhľad aj mimo rámca svojej špecializácie a dozrievať ako človek v celej šírke svojej osobnosti. Vedecká práca nemá byť pre vedca najvyššou hodnotou a izolovať ho od ľudského spoločenstva, vedec má mať srdce ochotné pomôcť aj mimo rámca svojich záujmov. Albertov život tak poukazuje na veľmi plodné spojenie veľkej vzdelanosti s mravnou zrelosťou, keď sa veda a filozofia nestávajú prostriedkom k vlastnej povýšenosti a pýche, ale k umenšovaniu a pokore, k službe Bohu a ľuďom.

Život a dielo sv. Alberta, patróna prírodovedcov je tak pokladnicou spirituality kresťanského vedca, ktorého cieľom nie je len prehlbovanie poznania, ale aj jeho solidárne využitie na rast vo viere a láske vo svete, pre dobro človeka i celého stvoreného sveta.

Literatúra

ENTRICH, M. (ed.), 1982: *Albertus Magnus. Sein Leben und seine Bedeutung*. Graz, Wien, Köln; Styria.

FLOSS, P., 2004: *Architekti křesťanského středověkého vědění*. Praha, Vyšehrad.

LEGOWICZ, J., 1972: *Prehľad dejín filozofie*. Bratislava, Obzor.

LOHRUM, M., 1991: *Albert der Grosse. Forscher – Lehrer – Anwalt des Friedens*. Mainz, Matthias Grünewald Verlag.

MICHALOV, J., 2002: *Scholastická filozofia*. Nitra, FF UKF.

OSTLENDER, H., 1984: *Albertus Magnus Quellenschrift*. Köln, Die Dominikaner an St. Andreas.

PIEPER, J., 1993: *Scholastika. Osobnosti a náměty středověké filosofie*. Praha, Vyšehrad.

ŠKRABAL, A. M. (ed.): K oslavám prohlášení Alberta Velikého, biskupa a vynavače z Řádu kazatelského, za svatého a církevního učitele. In: *Růže dominikánská*. 1933, roč. 46, Listopad–Prosinec, s. 97–144.

br. RNDr. Mgr.theol. Dominik Roman Letz OP, PhD., je členom rehole dominikánov a kňazom, pôsobí vo Zvolene ako magister bratov novicov a pracuje ako vedecký pracovník na Oddelení taxonómie vyšších rastlín Botanického ústavu